

О. Булкот, канд. экон. наук, ассист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

Рассмотрены ключевые аспекты финансовой деятельности транснациональных корпораций. На основании авторских обобщений определены пять главных аспектов финансов ТНК: финансовый менеджмент, который рассматривается в двух измерениях – операционный финансовый менеджмент и стратегическое финансовое управление, механизм финансирования деятельности ТНК с позиции привлечения долгосрочных международных финансовых ресурсов, особенности финансирования филиалов ТНК, планирование и прогнозирование финансовой деятельности ТНК, а также теоретические аспекты финансовых решений. Исследовано взаимосвязь финансов ТНК и глобальной финансовой среды.

Ключевые слова: финансовый механизм ТНК, финансы ТНК, финансовый менеджмент ТНК, глобальная финансовая среда, долгосрочное международное финансирование ТНК.

O. Bulkot, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF COMPOSITION THE MODERN FINANCIAL MECHANISM OF TRANSNATIONAL COMPANIES

The key aspects of financial activity of TNC's Are disclosed. On the basis of author's conclusions the following five aspects of TNC's finance are described: financial management in the view of operational and strategic management, mechanism of TNC's activity financing through attraction long-term international financial resources, special features of affiliates financing, planning and forecasting of financial activity of TNCs, theoretical approaches to financial decisions. The correlation between TNC's finance and global financial environment is analyzed.

Keywords: financial mechanism of TNC, TNC's finance, financial management in TNC, global financial environment, long-term international financing of TNC.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 10-17

УДК: 336.7

JEL: G21

Н. Версаль, канд. экон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМНІ БАНКИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В 2008 – 2014 РР.

Розкрито специфіку віднесення банків до категорії проблемних або неплатоспроможних згідно вимог банківського законодавства США, ЄС та України. З'ясовано, що спостерігається уніфікація ознак проблемності, а ключовими показниками, які свідчать про наявність проблем, є показники капіталізації та ліквідності. На основі аналізу введення тимчасових адміністрацій в банках України визначено причини виникнення проблем та прослідковано зміни в політиці регуляторів щодо відновлення або виведення банків з ринку.

Ключові слова: проблемні банки, неплатоспроможні банки, гарантування вкладів, капіталізація банків, тимчасова адміністрація.

Постановка проблеми. Починаючи з 2008 р. вітчизняна банківська система знаходиться в зоні турбулентності, спочатку обумовленої економічними, а згодом і політичними чинниками. Будь-яка кризова ситуація в цьому, такому чутливому до зовнішніх чинників, сегменті фінансового посередництва має наслідком виявлення проблем у всіх без виключення учасників, а згодом і виведення з ринку найбільш слабких і не пристосованих до нових викликів банківських установ. На перший погляд, ситуація видається цілком зрозумілою. Однак, насправді, виникає багато запитань: чому одні банки лишаються, а інші мають бути виведеними з ринку в той чи інший спосіб? Чи спроможний Фонд гарантування вкладів фізичних осіб в тій чи іншій ситуації витримати таке очищення банківської системи, особливо в умовах великої кількості банкрутств? Чи дійсно має діяти правило "too big – too fail"? І в цьому зв'язку виникає ще чимала кількість питань, які потребують відповіді та ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто одразу відзначити, що незважаючи на всю гостроту поставлених запитань, досліджень у цій сфері у вітчизняній науковій літературі ще недостатньо. Серед наукових праць варто звернути увагу на роботи фахівців Центру наукових досліджень Національного банку України Міщенко В.І., Крилової В.В., Ніконової М.В., Малюкова В.П., Кулікова С.Г [4, 5]. В роботах цих науковців було наголошено: "...світова фінансова криза виявила, що в Україні практика роботи з нежиттєздатними (проблемними) банками є обмеженою та не відповідає сві-

товій, а також об'єктивно поставила питання щодо необхідності розширення механізмів роботи з нежиттєздатними банками" [5, с. 5]. Дійсно, після 1990-х рр. й до кризи 2008 – 2009 рр. кількість банків, які могли бути визнані проблемними, була незначною, і власне тому й не було нагальної потреби вирішувати питання як щодо їх оздоровлення, так і щодо виведення з ринку, а це найбільш актуальне питання для вкладників та кредиторів. Проведене науковцями дослідження дало відповіді на низку питань, пов'язаних з механізмом виведення проблемних банків з ринку, зокрема через створення "бідж-банку". У роботі Коваленко В.В., Єріс Л.М. увага зосереджена на розкритті основних аспектів управління проблемними банками та створенні підходів до формування санаційної системи [3].

Якщо ж аналізувати світовий досвід щодо наукових доробок з цієї проблематики, варто відзначити, що дослідження здійснюються принаймні за трьома основними напрямками: з'ясування причин, що призводять до проблем в банках (Капріо Д., Клінгеміль Д. [9]), визначення індикаторів раннього попередження настання неплатоспроможності банків (Холлінг М., Хайден Е. [11], Естрелла А., Парк С., Перістіані С. [10]), а також ефективність застосування заходів з відновлення платоспроможності або виведення банків з ринку (Маквайр К. [12], Роуз П. [13]).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Зважаючи на результати попередніх досліджень, бракує системного аналізу причин виникнення проблемних банків в Україні з огляду на ситуацію, що склалася не

тільки внаслідок глобальної фінансової кризи, а й з огляду на сучасні події, також не визначені ефективність механізмів виведення банків з ринку та вплив ліквідації банків на банківську систему в цілому.

Метою статті є з'ясування специфіки віднесення банків до категорії проблемних з урахуванням зарубіжного досвіду, а також визначення причин виникнення проблемних банків в Україні впродовж 2008 – 2014 рр. та механізмів роботи з ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, варто зупинити увагу на з'ясуванні того, в яких випадках банк отримує статус проблемного. Звичайно, що віднесення банку до категорії проблемних має бути закріплено в нормативно-правових актах, передусім, на рівні законодавчого органу, а з подальшою деталізацією – на рівні регулятора. Наприклад, згідно Кодексу Сполучених Штатів Америки в розділі "Банки та банківництво" виокремлюють підрозділ "Федеральна корпорація страхування банківських вкладів", в якому без

деталізації визначено поняття депозитної установи під загрозою дефолту за такими ознаками [15]:

- не може задовольняти вимоги вкладників чи виконувати інші зобов'язання згідно нормальної господарської практики та не існує жодних розумних підстав очікувати, що депозитна установа буде в змозі задовольнити такі вимоги чи виконати такі зобов'язання без федеральної допомоги; або

- зазнала або може зазнати збитків, які виснажують весь або майже весь обсяг її капіталу та немає жодних розумних підстав очікувати, що капітал буде відновлено без федеральної допомоги.

Зважаючи на те, що згідно американської практики проблемними банками опікується Федеральна корпорація страхування банківських вкладів (*FDIC*), то вже на основі аналізу її документів можна віднайти ознаки проблемних банків. Оцінювання банків здійснюється за методикою *CAMELS* і банки вважаються проблемними з рейтингом 3, 4 чи 5 (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика банків з рейтингом 3, 4, 5 за методикою *CAMELS*

Складові <i>CAMELS</i>	Бали		
	3	4	5
Адекватність капіталу	Не зовсім задовільний рівень капіталу, який не відповідає повною мірою профілю ризику банку. Необхідно поліпшити показники, навіть якщо рівень капіталу перевищує мінімально необхідний.	Недостатній рівень капіталу. Зважаючи на ризики установи, її життєздатність може опинитися під загрозою. Може знадобитися потреба в додаткових коштах від акціонерів або в інших зовнішніх джерелах фінансової підтримки.	Критично дефіцитний рівень капіталу, коли життєздатність установи знаходиться під загрозою. Необхідне негайне залучення коштів від акціонерів або з інших зовнішніх джерел фінансової підтримки.
Якість активів	Якість активів або практика управління кредитами нижче задовільного рівня. Тенденції можуть бути стабільними чи показувати погіршення якості активів або збільшення схильності до ризику. Рівень та структура класифікованих активів, інших слабких сторін, ризики вимагають підвищеної уваги з боку наглядових органів. Існує необхідність в поліпшенні адміністрування кредитів та практики управління ризиками.	Мають місце прорахунки з якістю активів та практикою адміністрування кредитів. Рівні ризику та проблемних активів суттєві, без адекватного контролю, що може призвести до потенційних збитків, і якщо не звернути на це увагу матиме місце загроза життєздатності.	Критичні прорахунки з якістю активів та практикою адміністрування кредитів, які безпосередньо загрожують життєздатності установи.
Менеджмент	Ефективність менеджменту та ради директорів потребує поліпшення чи ризик-менеджмент знаходиться на рівні нижче задовільного, враховуючи характер роботи установи. Можливості менеджменту чи ради директорів можуть бути недостатніми зважаючи на тип, розмір або стан установи. Проблеми та значні ризики можуть бути неадекватно оцінені, вимірними, відслідкованими та контрольованими.	Недостатня ефективність менеджменту, ради директорів чи ризик-менеджменту, враховуючи характер діяльності установи. Рівень проблем та ризиків є надмірним. Проблеми та ризики неадекватно оцінюються, вимірюються, моніторяться та контролюються, а отже, вимагають негайних дій менеджменту для збереження стійкості установи. Може бути необхідна заміна або зміцнення керівництва або ради директорів.	Критична ефективність керівництва, ради директорів чи практик ризик-менеджменту. Менеджмент не продемонстрував здатність щодо виправлення проблем та імплементації належної практики управління ризиками. Проблеми та важливі ризики неадекватно визначені, вимірні, відслідковані або контрольовані, загрожують життєздатності установи. Необхідна заміна або зміцнення керівництва або ради директорів.
Доходи	Доходи мають бути поліпшені. Доходи не можуть повною мірою підтримати операції і забезпечити зростання капіталу та резервів відповідно до загального стану установи, росту та інших факторів, що впливають на якість, обсяг та динаміку доходів.	Доходи є недостатніми для підтримки операцій та відповідних рівнів капіталу та резервів. Установа характеризується нестійкими коливанням чистого прибутку чи ЧПМ, розвитком значних негативних тенденцій, номінальними чи нестійкими доходами, суттєвим зниженням доходів порівняно з попереднім роком.	Доходи є критично недостатніми. Фінансова установа має значні збитки, які є безпосередньою загрозою її життєдіяльності через зниження обсягів капіталу.
Ліквідність	Рівні ліквідності та практики управління фондами необхідно покращити. Установі бракує вільного доступу до коштів на розумних умовах або є свідчення значних недоліків в практиках управління фондами.	Рівні ліквідності та практики управління фондами є неадекватними. Установа не може мати або набути достатній обсяг коштів на розумних умовах для покриття потреб в ліквідності.	Рівні ліквідності та практики управління фондами є критично неадекватними, життєздатність установи під загрозою. Необхідна негайна зовнішня фінансова допомога для задоволення вимог та інших потреб в ліквідності.

Закінчення табл. 1

Складові CAMELS	Бали		
	3	4	5
Чутливість до ризику	Контроль чутливості до ринкового ризику потребує покращення або існує значна ймовірність, що прибутковість або капіталізація погіршаться. Практики ризик-менеджменту потребують покращення з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа. Рівень доходів та капіталу є неадекватним щодо підтримки рівня ринкового ризику, до якого установа толерантна.	Контроль чутливості до ринкового ризику є неприйнятним або існує висока ймовірність, що прибутковість або капіталізація погіршаться. Практики ризик-менеджменту є недостатніми з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа. Рівень доходів та капіталу є недостатнім щодо рівня толерантності до ринкового ризику.	Контроль чутливості до ринкового ризику є неприйнятним й існує безпосередня загроза щодо життєздатності установи. Практики ризик-менеджменту є абсолютно неадекватними з врахуванням обсягів, складності та рівня ринкового ризику, на який погоджується установа.

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

Водночас, науковці зауважують, що ключовим індикатором є саме зниження нормативу адекватності капіталу до критичного рівня, адже це вже є свідченням того, що акціонери втратили контроль над ситуацією та не можуть розраховувати на будь-яке відшкодування, оскільки проблемні активи поглинули капітал банку і його вже не вистачає навіть для відшкодування вкладів. Згідно амери-

канської практики банки поділяються за капіталізацією на 5 груп (табл. 2 – існуюча практика, табл. 3 – нові правила, що запроваджуються з 01.01.2015 для всіх банків). Відповідно, якщо банк вже є недокапіталізованим, він є проблемним. В разі, якщо банк потрапляє в групу критично недокапіталізованих, він переходить під контроль FDIC і починається його реструктуризація.

Таблиця 2. Вимоги щодо капіталу банків до 01.01.2015

Вид банку за рівнем капіталізації	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до загальних активів (Leverage), %	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Tier 1 Risk-Based)	Норматив співвідношення загального капіталу до активів, зважених за ступенем ризику (Total Risk-Based)
Добре капіталізований	≥5%	≥6%	≥10%
	Не є об'єктом застосування заходів впливу з боку регулятора (письмові угоди, директиви з капіталу (<i>Capital Directive</i>) та директиви з вжиття негайних корегувальних заходів (<i>Prompt Corrective Action Directive</i>)) щодо підтримання визначеного рівня капіталу для будь-яких нормативів капіталу		
Адекватно капіталізований	≥4%* та	≥4% та	≥8%
	Та не відповідає дефініції добре капіталізованого банку. *чи показник левериджу ≥3%, якщо банк за загальним рейтингом має рейтинг "1"*** та не знаходиться в стадії значного росту чи очікуваного значного росту.		
Недокапіталізований	<4%*	<4%	<8%
	*чи показник левериджу <3% %, якщо банк за загальним рейтингом має рейтинг "1" та не знаходиться в стадії значного росту чи очікуваного значного росту.		
Значно недокапіталізований	<3%	<3%	<6%
Критично недокапіталізований	Співвідношення реального капіталу до загальних активів <2%		

**–за методикою CAMELS

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

Таблиця 3. Вимоги до капіталу банків згідно Директиви з вжиття негайних корегувальних заходів (*Prompt Corrective Action Directive – PCA*) з 01.01.2015

Категорії PCA	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до загальних активів (Tier 1 Leverage), %	Норматив співвідношення базового капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Common Equity Tier 1 RBC)*, %	Норматив співвідношення капіталу 1 рівня до активів, зважених за ступенем ризику (Tier 1 RBC), %	Норматив співвідношення загального капіталу до активів, зважених за ступенем ризику (Total RBC)**, %
Добре капіталізований	≥ 5	≥ 6,5	≥ 8	≥ 10
Адекватно капіталізований	≥ 4	≥ 4,5	≥ 6	≥ 8
Недокапіталізований	< 4	< 4,5	< 6	< 8
Значно недокапіталізований	< 3	< 3	< 4	< 6
Критично недокапіталізований	Співвідношення реального капіталу*** до загальних активів <2%.			

* – поняття базового капіталу 1 рівня та капіталу 1 рівня тільки в грубому наближенні можна порівняти з такими поняттями українського банківського законодавства як основний скоригований капітал та основний і додатковий капітал. Так, базовий капітал 1 рівня – це акціонерний капітал з нерозподіленим прибутком, що коригується на цілу низку статей (гудвіл, не-

матеріальні активи тощо). Відповідно капітал 1 рівня складається з базового капіталу 1 рівня та додаткового капіталу 1 рівня (фінансові інструменти, що відповідають певним характеристикам та ін.).

**– загальний капітал складається з капіталу 1 рівня та капіталу 2 рівня (інші фінансові інструменти, що відповідають певним характеристикам та ін.).

***– реальний капітал – це капітал 1 рівня, розрахований за відповідною методикою, з урахуванням випущених привілейованих акцій.

Джерело: на основі офіційних документів FDIC

В Європейському Союзі визначення проблемних банків також еволюціонувало впродовж останніх років, що було пов'язано, як з необхідністю уніфікації банківського законодавства, так і з огляду на глобальну фінансову кризу. Так, згідно документів Базельського комітету можна виокремити поняття "слабкий банк", тобто "...банк, ліквідність чи платоспроможність якого погіршується або буде погіршена найближчим часом, якщо не буде серйозного поліпшення в його фінансових ресурсах, профілі ризику, бізнес-моделі, системах ризик-менеджменту та контролі, а також якості керівництва та управління. Таке визначення стосується тільки банків, які зіткнулися з потенційними або безпосередніми загрозами його ліквідності та платоспроможності, а не банків, які мають тимчасові проблеми, що не загрожують їх життєздатності... Проблеми слабого банку є більш фундаментальними. Вони включають в себе, але не обмежуються слабким керівництвом та менеджментом, неадекватним рівнем фінансових ресурсів (капітал та ліквідність), нежиттєздатною бізнес-моделлю або стратегією, низькою якістю активів, а також неналежним контролем" [14, с. 6]. Також питання проблемності банків розглядаються в *Directive 2014/59/EU establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms (BRRD)*, в якій увага концентрується на механізмах відновлення проблемних банків або їх виведення з ринку. Також цією директивою визначені ознаки системно важливих установ, а саме загальний обсяг активів має перевищувати 30 млрд. євро або ж відношення сукупного обсягу активів до ВВП перевищує 20%, якщо обсяг його активів не нижче 5 млрд. євро.

В Україні поняття проблемності банків еволюціонувало разом з вдосконаленням наглядових функцій регуляторів, а також зі змінами в зовнішньому середовищі. Варто зауважити, що згідно українського законодавства до та під час кризи 2008 – 2009 рр. використовувалося тільки поняття неплатоспроможності банку, тобто неспроможності банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку. Відповідно, якщо банк вважався неплатоспроможним, НБУ призначав тимчасову адміністрацію на термін до одного року, а з 2011 р. йому було надане право продовжувати дію тимчасової адміністрації для системоутворюючих банків на термін до вісімнадцяти місяців. Однак, за результатами кризи кількість банків, які мали серйозні проблеми зі зниженням якості кредитних портфелів, з ліквідністю, і як наслідок, з платоспроможністю критично зросла. І для того, щоб відокремити, по-перше, менш проблемні банки, де ситуація була ще під певним контролем, від проблемних і ще в гіршому випадку від неплатоспроможних банків у 2012 р. були запроваджені як якісні, але, передусім, кількісні показники, які давали змогу ідентифікувати такі банки. На цьому початковому етапі критерії віднесення банків до категорії проблемних або

неплатоспроможних¹ були ще достатньо помірними. Так, щодо регулятивного капіталу було передбачено зменшення розміру його нормативів на 10% і більше протягом звітного місяця (сьогодні на 5% і з визначенням частоти такого явища). Вимоги щодо зниження нормативів ліквідності, або критичного рівня класифікованих активів тощо не були відображені як критерії віднесення банків до проблемних [2]. НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних за умови його відповідності хоча б одному з таких критеріїв (табл. 4).

Таким чином, можемо підсумувати, що, по-перше, віднесення банків до категорії проблемних чи неплатоспроможних хоча й залежить від практики, яка існує в тій чи іншій країні, і звичайно є певні відмінності, однак, на сьогодні спостерігається певна уніфікація ознак та вимог. Це спричинено процесами глобалізації та інтеграції, які вимагають рівних конкурентних умов функціонування фінансових посередників, і Базельський комітет Банку міжнародних розрахунків цілком ефективно виконує цю функцію. По-друге, ключовими показниками, які відображають справжню ситуацію в банку з точки зору проблемності, залишаються показники капіталізації, і передусім, показники адекватності капіталу (чи окремих його складових залежно від методики їх розрахунку) здійснюваним банком операцій. Проте, на друге місце поступово виходять показники ліквідності, принаймні у вимогах ЄС та України. По-третє, питання віднесення банків до категорії проблемних актуалізувалося після глобальної фінансової кризи, і власне, в США та в країнах ЄС вимоги до банків суттєво посилювалися, особливо в частині дотримання нормативів капіталу. Така ж тенденція простежується й в Україні й вітчизняне банківське законодавство можна вважати в цій сфері на сьогодні більш жорстким порівняно з законодавством країн ЄС та США (принаймні на законодавчому рівні визначення проблемних банків є доволі м'яким, в той час як в Україні вже в Законі "Про банки і банківську діяльність" чітко зазначаються критерії віднесення банків до групи проблемних чи неплатоспроможних, а також передбачено збільшення вимог до статутного капіталу банків майже в 4 рази: з 120 млн. грн. до 500 млн. грн.).

Варто зауважити, що хоча, дійсно, визначені критерії віднесення банків до категорії проблемних чи неплатоспроможних, насправді ця інформація є закритою та доступною лише для регуляторів, що пояснюється цілком очевидним фактором – можливим виникненням паніки вкладників та кредиторів банку. Саме з цієї причини для зовнішнього спостерігача проблемність банку стає очевидною, коли в ньому розпочинає працювати тимчасова адміністрація. Саме на цих банках ми й зупинимо надалі увагу за такими основними напрямками: причини виникнення проблемних банків та особливості врегулювання проблем в трьох важливих періодах для української банківської системи: 2008 – 2009 рр.; 2010 – 2013 рр.; 2014 р.

¹ Згідно банківського законодавства були розмежовані такі два поняття, як "проблемний банк" та "неплатоспроможний банк", а також відбулося розмежування повноважень регуляторів (НБУ та ФГВФО) у сфері застосування заходів впливу на такі банки.

Таблиця 4. Критерії віднесення банків до категорії проблемних та неплатоспроможних

Ознака	Проблемний банк	Неплатоспроможний банк
Вимоги щодо регулятивного капіталу	Банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5% і більше: <ul style="list-style-type: none"> щоденного розміру регулятивного капіталу нижче встановленого НБУ мінімального розміру регулятивного капіталу – 5 і більше разів та/або значення нормативу достатності регулятивного капіталу нижче встановленого НБУ значення цього нормативу – в 2 і більше разів. 	Зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня.
Вимоги щодо здійснення розрахунків	Банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав 5 і більше робочих днів тому, та/або встановлено факти невідображення в бухгалтерії документів клієнтів банку, що не виконані у строк з вини банку.	Невиконання протягом 10 робочих днів посліпль 10% і більше своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами.
Вимоги щодо дотримання банківського законодавства	Системне порушення законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.	Неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами банківського законодавства після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його проблемним. Одноразове грубе або систематичне порушення банком законодавства у сфері готівкового обігу, запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що створює загрозу інтересам вкладників і кредиторів.
Вимоги щодо ліквідності	Банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5% і більше значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, встановлених НБУ, що розраховуються: <ul style="list-style-type: none"> за щоденними розрахунками – 5 і більше разів; щодокади – 2 і більше разів; <p>Обсяг негативно класифікованих активів банку (крім санацийного) становить 40% і більше загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв.</p>	-
Вимоги щодо ризиків	Банк систематично не забезпечує ефективність функціонування та/або адекватність системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.	-

Джерело: складено на основі [8].

Можемо зауважити, що за час незалежності України відбулася певна еволюція причин виникнення проблем в банках. Так, якщо в 1990-х рр. основними причинами були економічні (галопуюча інфляція, падіння ВВП тощо), то досліджуваний період є досить цікавим, оскільки в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які були зумовлені не власне проблемами з економікою України, а фактично були імпортовані з міжнародного ринку. В даному випадку можна говорити про негативний бік глобалізації, коли проблеми однієї чи декількох країн мігрують через різні канали (торгівля, фінансовий ринок, виробничі зв'язки тощо) до інших країн. І реакція банківської системи була в даному випадку миттєвою, оскільки одразу виникла низка проблем: впали обсяги експорту, підвищилася волатильність валютного курсу, відбулася девальвація національної валюти, знизилася темпи росту ВВП, знизилася стандарти життя, і в результаті, впала не тільки кредитоспроможність потенційних позичальників, але й платоспроможність вже наявних. Основними причинами виникнення проблемних кредитів в банках стали значна частка кредитів в іноземній валюті (в умовах девальвації гривні на 30% обслуговування кредитів стало надто дорогим і неочікуваним для позичальників, що не мали надходжень в іноземній валюті. Валютизація кредитів в середньому становила близько 50%) та складність ведення бізнесу або ж його згорання для корпоративних клієнтів та втрата роботи або переведення на меншу зарплату – для населення. В 2010 – 2013 рр. – періоді виходу банківського сектору з кризи – мали місце залишкові ефек-

ти від глобальної фінансової кризи та вже проблеми окремих банків і зловживання керівництва банків (АТ "ЕРДЕ БАНК"). Найбільш складним з точки зору причин виникнення проблемності в банках виявився 2014 р., коли було отримано синтез зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин найважливішою є паніка вкладників (тільки за квітень – березень банківська система втратила до 12,5% депозитів), яка стала наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації, а також військових дій. Серед внутрішніх причин – недотримання банківського законодавства (зокрема в частині протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом), некомпетентність керівництва, суттєве погіршення якості кредитного портфеля, вузька спеціалізація (обслуговування окремих ФПГ) тощо.

В 2008 – 2009 рр. НБУ досить помірковано підходив до оцінювання такого явища як проблемні банки. Крім того, було й толерантним ставлення до таких банків, причому не тільки до таких, дійсно, великих, як ПАТ "КБ "Надра" (можна було б застосувати ідею "too big – to fail"), але й до банків III та IV груп, на які припадала лівова частка проблемних банків. Ця толерантність полягала в тому, що тимчасова адміністрація могла працювати в банку рік і більше, мораторій на задоволення вимог кредиторів та вкладників, який початково вводився на 3 місяці, надалі міг подовжуватися, причому неодноразово і т.д. Серед 23 банків, в яких була запроваджена тимчасова адміністрація в 2008 – 2009 рр., 4 банки були представниками I групи, 1 банк – II групи, 2 банки – III групи і 16 банків – IV групи, а в кінцевому

підсумку 18 банків збанкрутували, що складає 78%. Не припинили функціонування лише 3 банки I групи, з урахуванням того, що проблеми ЗАТ "АК Промислово-інвестиційний банк" були спричинені іншими, ніж криза, факторами, 1 банк III групи та 1 банк з IV групи. Банк II групи – ВАТ "РОДОВІД БАНК" – перетворений на санаційний банк. Саме банки IV групи виявилися найменш ефективними у подоланні кризових явищ [2]. Варто звернути увагу на той факт, що лише 22% банків вдалося врятувати через введення тимчасової адміністрації. І ще раз підкреслимо, строк дії тимчасової адміністрації неодноразово продовжувався, але це не дало дійсно суттєвого позитивного вирішення проблем. І реально на ринку залишилися ті банки, які або отримали державну підтримку у вигляді докапіталізації банків, або ж знайшлися інвестори, яким банки були цікаві і знову таки відбулася докапіталізація (Промінвестбанк, Надра). Ми зазначали, що така ситуація з ефективністю функціонування тимчасових адміністрацій могла бути виправданою лише з огляду на зменшення навантаження щодо відшкодування вкладів на ФГВФО². Однак, напевне, такі результати ефективності запровадження тимчасових адміністрацій призвели до перегляду політики їх функціонування на даний час. Звичайно, що не тільки цей фактор, але й зміна концепції НБУ щодо розвитку банківської системи в подальшому з огляду, в тому числі, на рекомендації МВФ. Виділення другого траншу МВФ супроводжувалося дозволом уряду на час дії програми stand-by витратити 2,8% ВВП (у т.ч. 0,8% ВВП до ФГВФО) на реструктуризацію банків (з поправками, що докапіталізація банків з іноземним капіталом має відбуватися за рахунок материнських компаній, а приватних українських банків – не менше, ніж на 50% за рахунок власників). Крім того, в наприкінці грудня 2014 р. на потреби ФГВФО та рекапіталізації банків мають бути випущені державні облігації на суму 23,5 млрд. грн., а також НБУ має надати кредит у обсязі більше 5 млрд. грн. Водночас, держава може рятувати лише системно значущі банки, тобто частка сукупних активів яких у загальних активах банківської системи складає не менше 2%, або ж в яких знаходиться не менше 2% депозитів всієї банківської системи. Станом на 01.07.2014 р. за першою ознакою це були 13 банків першої групи банків за активами. У разі виникнення проблем в інших банках МВФ рекомендує їх виводити з ринку. Також депозити акціонерів, членів наглядової ради та керівництва банків, що рекапіталізуються за участю держави або ж виводяться з ринку ФГВФО, МВФ компенсувати забороняє.

З огляду на все вище зазначене та на основні аналізу останніх даних ФГВФО щодо введення тимчасових адміністрацій та результатів їх діяльності (табл. 5), можна помітити, що кінець 2013 р. та практично весь 2014 р. тимчасова адміністрація працювала в банках не більше 3 місяців, і навіть подовження діяльності тимчасової адміністрації успіху не мало. Також скоротилися й

строки ліквідації банків³. Банки були виведені з ринку через ліквідацію, незважаючи на те, що в деяких випадках були намагання знайти кошти інвесторів⁴. Як результат, в 2014 р. були ліквідовані три банки II групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 13 млрд. грн.), 1 банк III групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 687 млн. грн.) та 6 банків IV групи за активами (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – більше 3 млрд. грн.). Якщо враховувати цей досвід, то 9 банків, в яких введена тимчасова адміністрація ймовірніше за все також будуть ліквідовані (загальний обсяг депозитів фізичних осіб – близько 11 млрд. грн.), причому досить суттєво очищається III група банків за активами: майже в 23% банків цієї групи на сьогодні введена тимчасова адміністрація.

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що останнім часом спостерігається конвергенція у підходах до визначення проблемних чи неплатоспроможних банків в країнах ЄС, США та України, а показники капіталізації та ліквідності банків є ключовими у визначенні проблем в банках. Водночас, законодавство України є, на наш погляд, більш жорстким, оскільки вже на законодавчому рівні чітко визначені критерії проблемних чи неплатоспроможних банків. В цьому контексті вважаємо за потрібне зауважити, що, по-перше, на законодавчому рівні не варто так деталізувати критерії (зміняться ситуація, а отже, необхідно буде вносити зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність"), по-друге, з огляду на євроінтеграційні намагання України варто більш зважено підходити до будь-яких різких змін в цій сфері. Щодо причин виникнення проблем в банках, то в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які були зумовлені не власне українськими проблемами, а глобальною фінансовою кризою. Як наслідок, відбулася девальвація національної валюти, знизилася темпи росту ВВП та знизилася стандарти життя, і в результаті, суттєво погіршала не тільки кредитоспроможність потенційних позичальників, але й платоспроможність вже наявних. В 2010 – 2013 рр. – періоді виходу банківського сектору з кризи – мали місце залишкові ефекти від глобальної фінансової кризи та вже проблеми окремих банків і зловживання керівництва банків. У 2014 р. має місце синтез зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин найважливішою є паніка вкладників, яка стала наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації, а також військових дій. Серед внутрішніх причин – недотримання банківського законодавства, некомпетентність керівництва, суттєве погіршення

³ Ліквідація банку повинна бути завершена не пізніше 1 року з дня прийняття рішення про ліквідацію банку. Фонд має право прийняти рішення про продовження ліквідації банку на строк до 1 року, а системно важливих банків – на строк до 2 років з можливістю повторного продовження на строк до 1 року.

⁴ НБУ не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, повідомляє про це рішення ФГВФО, який здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у т.ч. шляхом: здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків; організації відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку; створення та продаж перехідного банку. Під час дії тимчасової адміністрації не здійснюється задоволення вимог вкладників та інших кредиторів банку (накладається мораторій на задоволення їх вимог), крім виплат коштів за: вкладками вкладників за договорами, строк яких закінчився; договорами банківського рахунку вкладників. Зазначені виплати здійснюються в межах суми відшкодування, що гарантується Фондом, в національній валюті України. Вклади в іноземній валюті перераховуються в національну валюту України за офіційним курсом гривні, встановленим НБУ до іноземних валют на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації.

² Наприклад, обсяг фінансових ресурсів ФГВФО у 2009 р. становив 4302,3 млн. грн., а лише депозити фізичних осіб на 01.03.2009 р. ТОВ "Укрпромбанк" складала 7267,24 млн. грн., тобто коштів ФГВФО не вистачило б навіть на повернення коштів вкладникам одного банку. Вже на момент ліквідації цього банку кошти фізичних осіб складала лише 155,94 млн. грн. І така ж ситуація спостерігається за всіма іншими банками, що стали банкрутами. Введення тимчасової адміністрації дозволило Фонду розподілити найбільш питомі виплати відшкодувань вкладників на два роки, а саме на 2009 рік, коли було виплачено 1,054 млрд. грн. відшкодувань, та на 2010 рік, коли було виплачено 2,293 млрд. грн. відшкодувань [1].

якості кредитного портфеля, вузька спеціалізація (обслуговування окремих ФПГ) тощо. Відбулися зміни й у практиці реагування регуляторів на проблеми в банках: від досить повільного відновлення та виведення з ринку в 2008 – 2012 рр. до майже миттєвого (порівняно з попереднім періодом) у 2013 – 2014 рр. Зважаючи на розроблену НБУ концепцію розвитку банківської системи та вимоги МВФ, як НБУ, так і ФГВФО на сьогодні діють надзвичайно жорстко щодо проблемних банків як IV та III груп банків за активами, так і II групи. Можна вважати, і лише з певними припущеннями, захищеними банки

I групи за активами, які з дозволу МВФ можуть бути рекапіталізовані за участю держави. Процеси, які відбуваються сьогодні в банківській системі України, без перебільшення є революційними, оскільки вже тривалий час актуальним є питання зменшення кількості банків. Основне питання – це навантаження на ФГВФО та запас його міцності. Кінцевим підсумком реформування банківської системи має стати підвищення ефективності діяльності банків, що залишаться на ринку, що уможливить зростання реальної конкуренції.

Таблиця 5. Дані стосовно введення тимчасової адміністрації в банках України у 2010 – 2014* рр.

№	Назва банку	Група банків	Дата введення тимчасової адміністрації	Дата завершення тимчасової адміністрації	Подовження строку дії тимчасової адміністрації	Результат**
1	ПАТ "КБ "Експобанк"	III	25.09.2014	25.12.2014		?
2	ПАТ "ГРІН БАНК"	IV	25.09.2014	25.12.2014		?
3	ПАТ "АКТАБАНК"	III	17.09.2014	17.12.2014		?
4	ПАТ "КБ "АКТИВ-БАНК"	III	03.09.2014	03.12.2014		?
5	ПАТ "ТЕРРА БАНК"	III	22.08.2014	22.11.2014		?
6	ПАТ "КБ "УФС"	IV	15.08.2014	15.11.2014		?
7	АТ "БАНК ЗОЛОТІ ВОРОТА"	IV	04.08.2014	04.11.2014		?
8	АТ "ЄВРОГАЗБАНК"	III	17.07.2014	17.10.2014		?
9	АТ "ФІНРОСТБАНК"	IV	16.07.2014	16.10.2014		?
10	ПАТ "СТАРОКІЇВСЬКИЙ БАНК"	IV	18.06.2014	18.09.2014		-
11	ПАТ "АКБ Банк"	IV	30.05.2014	29.08.2014		-
12	ПАТ "КБ "ПІВДЕНКОМБАНК"	II	26.05.2014	25.08.2014	22.09.2014	-
13	ПАТ "КБ "ПРОМЕКОНОМБАНК"	IV	22.05.2014	21.08.2014	22.09.2014	-
14	ПАТ КБ "ІНТЕРБАНК"	IV	24.04.2014	23.07.2014		-
15	ПАТ "БАНК ФОРУМ"	II	14.03.2014	13.06.2014		-
16	АТ БАНК "МЕРКУРІЙ"	IV	14.03.2014	13.06.2014		-
17	АТ "БРОКБІЗНЕСБАНК"	II	03.03.2014	02.06.2014		-
18	ПАТ "РЕАЛ БАНК"	III	03.03.2014	02.06.2014		-
19	ПАТ "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ДАНІЕЛЬ"	IV	17.01.2014	16.04.2014		-
20	АТ "БАНК "ТАВРИКА"	III	21.12.2012	20.03.2013		-
21	АТ "ЕРДЕ БАНК"	IV	30.10.2012	29.01.2013		-
22	ПАТ "АКБ "БАЗИС"	IV	23.04.2012	23.10.2012		-
23	ПАТ "Інноваційно-промисловий банк"	IV	02.06.2011	01.09.2011	01.11.2011	-
24	ПАТ "КБ "СОЦКОМ БАНК"	IV	21.10.2010	21.04.2011	21.10.2011	-
25	АКБ "Синтез"	IV	09.06.2010	08.12.2010		-
26	ПАТ "Земельний банк"	IV	12.05.2010	11.08.2010		-

* – на 25.09.2014 р.

**Результат: ліквідація (-); ? – невідомо на даний момент.

Джерело: складено згідно [1], [7].

Список використаних джерел

1. Банки з тимчасовою адміністрацією: що в них відбувається / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/20/all/2010/01/27/185198>.
2. Версаль Н.І. Проблемні банки в Україні: наслідки банківської кризи 2008-2009 рр. та ефективність відновлення їх функціонування [Електронний ресурс] / Н.І. Версаль, А.Г. Бондар // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1. – Режим доступу: [C:/Users/Admin/Desktop/eui_2013_1_9.pdf](http://Users/Admin/Desktop/eui_2013_1_9.pdf). – Заголовок з екрана. – 21 с.
3. Коваленко В.В. Система управління проблемними банками / В.В. Коваленко, Л.М. Єріс // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Випуск 1 (44). – С. 302 – 307.
4. Крилова В. В. Санаційний банк як механізм роботи з нежиттєздатними банками / В.В. Крилова, М.В. Ніконова М.В. // Вісник НБУ. – 2010. – №9. – С. 26–28.
5. Міщенко В. І. Санаційний банк – "бідж-банк" як механізм роботи з нежиттєздатними банками: монографія / Міщенко В. І., Крилова В. В., Ніконова М. В., Малюков В. П., Куліков С. Г. ; Центр наукових досліджень Національного банку України. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Фонду страхування вкладів фізичних осіб / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua>.

8. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 №2121 – III(із змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov>.

9. Caprio Gerard Jr. Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? / Gerard Caprio Jr. and Daniela Klingebiel // Annual World Bank Conference on Development Economics, The International Bank for Reconstruction and Development / THE WORLD BANK. – 1996. – 29 p.

10. Estrella A. Capital Ratios as Predictors of Bank Failure / Arturo Estrella Sangkyun Park, and Stavros Peristiani // FRBNY Economic Policy Review. – July 2000. – P. 33 – 52.

11. Halling M. Bank failure prediction: a two-step survival time approach / Michael Halling and Evelyn Hayden // IFC Bulletin. – 2008. – # 28. – P. 48 – 73.

12. McGuire L. Claire. Simple tools to assist in the resolution of troubled banks. World Bank, Washington, DC. – Електронний ресурс. Режим доступу. – <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12342>. – 135 p.

13. Rose S. Peter The rescue of troubled banks: consequences for corporate strategies to deal with financial and operating stress // Journal Of Financial And Strategic Decisions. – 1994. – Volume 7, Number 2. – 17 p.

14. Supervisory guidelines for identifying and dealing with weak banks. Consultative document. Issued for comment by 19 September 2014, BIS. June 2014. – 65 p. 15. U.S. Code. – Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://www.law.cornell.edu/uscode>.

Надійшла до редколегії 18.10.14

Н. Версаль, канд. экон. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРОБЛЕМНЫЕ БАНКИ В УКРАИНЕ: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ В 2008 – 2014 ГГ.

Раскрыта специфика идентификации проблемных или неплатежеспособных банков согласно требованиям банковского законодательства США, ЕС и Украины. Выяснено, что происходит унификация признаков проблемных банков, а ключевыми показателями, которые свидетельствуют о наличии затруднений, являются показатели капитализации и ликвидности. На основе анализа введения временных администраций в банках Украины определены причины возникновения проблем и прослежены изменения в политике регуляторов по восстановлению или вывода банков с рынка.

Ключевые слова: проблемные банки, неплатежеспособные банки, гарантирование вкладов, капитализация банков, временная администрация.

N. Versal, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PROBLEM BANKS IN UKRAINE: CAUSES AND FUNCTIONING IN 2008 – 2014

It's disclosed the features of identification troubled or insolvent banks according to the requirements of the banking legislation of the USA, the EU and Ukraine. Nowadays, we observe the convergence in the approaches to identification such types banks and notice the special role of key performance indicators (capitalization and liquidity), which indicate the presence of difficulties in banks. Based on analysis of the intervention of temporary administrations in Ukrainian banks are identified the causes of problems and tracked changes in the policy of regulators: from recovery to resolution of banks.

Keywords: troubled banks, insolvent banks, deposit insurance, bank capitalization, temporary administration.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 17-22

УДК 657.221

JEL M400

Б. Засадний, канд. экон. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ МСФЗ

У статті досліджено сутність облікової політики, як важливого елемента процесу організації бухгалтерського обліку, виділено основні розділи документа про облікову політику компанії, та визначено фактори, які впливають на формування облікової політики в умовах застосування МСФЗ.

Ключові слова: облікова політика, МСФЗ, фінансова звітність, бухгалтерський облік, система бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Доречність та достовірність інформації у фінансовій звітності у значній мірі залежить від правильності вибору та послідовності застосування облікової політики. В Україні бухгалтерський облік є інструментом державного регулювання. Міністерство фінансів України затверджує Національні положення (станданти) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО), визначаючи методологічні та методичні засади бухгалтерського обліку і звітності і тим самим опосередковано впливає на формування облікової політики підприємств.

Формування облікової політики в умовах застосування МСФЗ є відносно новим та недостатньо освоєним етапом організації бухгалтерського обліку з практичної точки зору для бухгалтерських служб компаній, які відповідно до законодавства зобов'язані або добровільно прийняли рішення складати фінансову звітність відповідно до МСФЗ. Очевидним є те, що такі компанії виходять за рамки законодавчо-нормативного регулювання України, хоч і залишаються її резидентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми гармонізації та стандартизації вітчизняної системи бухгалтерського обліку та звітності, розробки та впровадження облікової політики компанії відповідно до МСФЗ привертють увагу багатьох науковців і фахівців у даній галузі. Серед вчених, що здійснили вагомий внесок, слід відзначити В.Г. Швеця, М.В. Кужельного, С.Ф. Голова, М.С. Пушкара, Л.Г. Ловінської, Т.В. Барановської, І.С. Пряничникової. Наукові праці цих вчених присвячені вивченню досвіду різних країн щодо формування облікової політики відповідно до МСФЗ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових працях вітчизняних вчених значна увага прикута до сутності та значення облікової політики в системі бухгалтерського обліку підприємств.

Проте, залишається невирішеною проблема практичного застосування теоретично обґрунтованих підходів до формування та використання облікової політики, особливо в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності резидентами України.

Метою написання статті є обґрунтування основних етапів та розділів облікової політики, визначення факторів, які впливають на формування облікової політики резидентами України в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облікова політика як поняття з'явилася в сучасній науці і практиці вітчизняного бухгалтерського обліку з ухваленням Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" та затвердженням Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО). Це поняття також є ключовим у Міжнародних стандартах фінансової звітності (далі – МСФЗ) та Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (далі – МСБО), що обумовлено ідеєю стандартизації обліку і звітності. Зокрема, розкриття сутності облікової політики подається у пунктах 20-22 МСБО 1 "Подання фінансових звітів". У цих пунктах наголошується, що облікова політика – це певні принципи, основи, домовленості, правила та практика, прийняті підприємством для складання та подання фінансових звітів.

МСБО 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках, та помилки" визначає критерії до обрання та змінування облікових політик разом з обліковим підходом та розкриттям інформації про зміни в облікових політиках, зміни в облікових оцінках та виправлення помилок. У п.7 МСБО 8 вказується, якщо МСФЗ конкретно застосовується до операції, іншої події або умови, облікову політику чи облікові політики, застосовані до такої статті, слід визначити шляхом застосування МСФЗ. Тому